

שימוש בסבון, אלוג'ל וקרם ידיים בשבת

הקדמה:

ועד סופן אלא שנקרשו לפי שעה, ולפיכך הקילו בהן לסוחטן לתוך הקערה או לתוך הכוס, אלא שהחמירו בהן לסחטן ולרסקן בפני עצמן, כך נראה לי.

להלכה, כתב השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן שכ סעיף ט:

השלג והברד, אין מרסקין אותם, דהיינו לשברם לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך כוס של יין או מים והוא נימוח מאליו ואינו חושש. וכן אם הניחם בחמה או כנגד המדורה ונפשרו, מותרים.

וביאר המשנה ברורה:

משנה ברורה על השולחן ערוך הנ"ל ס"ק לה:

מותרים - להינות מהם, והוא הדין דמותר לכתחילה להניח, כיוון שממילא הוא נימוח, וכמו לתוך הכוס.

❖ במי פסק השולחן ערוך?

כמו כן, על פי שיטתו, כתב השולחן ערוך במקום אחר:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף טז:

מותר ליתן אינפאנדה כנגד האש במקום שהיד סולדת ואף על פי שהשומן שבה שנקרש חוזר ונימוח.

משנה ברורה על השולחן ערוך הנ"ל ס"ק ק, קב:

אינפאנדה וכו' - הוא פשטיד"א הנזכר בכמה מקומות והוא פת כפולה הממולא בחתיכות שומן ונותנו שם כדי לחממו.

אף על פי וכו' - ולא דמי לריסוק שלג וברד המבואר לקמן בסימן ש"כ ס"ט, דאסור מטעם 'נולד' שמוליד המים, והכא נמי הרי מתחלה היה עב וקפוי ועכשיו נעשה זך וצלול, דשאני הכא דלא עביד כלום בידים אלא ממילא הוא נמחה.

אולם, הרמ"א חשש לדעת בעל התרומה, לאסור את השומן שנימוח משום 'נולד':

הג"ה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף טז: ויש מחמירין. ונהגו להחמיר, מיהו במקום צורך יש לסמוך אסברא ראשונה.

וכתב המשנה ברורה:

משנה ברורה על השולחן ערוך הנ"ל ס"ק קה:

ואפילו להניחו בחמה שיהיה נמחה, גם כן אסור לדעה זו.

ב. איסור 'נולד' בסבון

לאור מחלוקת הראשונים הנ"ל בטעם איסור ריסוק הקרח, נחלקו הפוסקים אם מותר להשתמש בסבון קשה:

שו"ת בנימין זאב (רבי בנימין בן מתתיה, מפוסקי ההלכה המפורסמים בדורו של הבית יוסף) סימן רו:

בשביל שראיתי בחורים שרוחצין ידיהם בשבת בבורית והייתי מוחה בידם, שאלוני להודיע להם איסור הדבר. ונראה לעניות דעתי לדמותו להא דאיתא בשבת: אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו אבל נותן הוא לתוך הכלי או לתוך הקערה ואינו חושש... וטעמא מאי? לפי כשממחו בידיו נעשים מים, והוא ליה 'נולד' ואסור. וכן נמי ברוחץ בבורית, שממחה אותו בידיו נעשה מים והוא ליה 'נולד' ואסור.

וכן פסק הרמ"א:

מתנה גדולה ועצומה נתן לנו הקדוש ברוך הוא שהנחילנו את יום שבת קדשו, יום בו עלינו לשבות מכל מלאכה, זכר למעשה בראשית. שביתה זו באה לידי ביטוי בכל תחומי החיים, החל מאלו הנתפסים בעינינו כמשמעותיים, וכלה באלו הנראים לנו כשוליים. בשנה האחרונה התעצמה חשיבותה של ההיגיינה האישית וחיטוי הידיים. ויש לתת את הלב כיצד נקיים אף את עניין זה על פי ההלכה.

שאלה: האם ניתן להשתמש בסבון קשה לצורך חיטוי הידיים בשבת? מה הדין בסבון נוזלי ומה הדין כאשר עושה את הדבר לצורך חיטוי הידיים? האם ניתן למרוח קרם ידיים בשבת (על עור שאינו סדוק) כדי למנוע יובש של העור?

א. מקור הדין

תלמוד בבלי מסכת שבת דף נא עמוד ב:

אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו. אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש.

רש"י מסכת שבת דף נא עמוד ב:

ואין מרסקין - כמו מרסקין, משבירין לחתיכות דקות, ברד.

כדי שיזובו מימיו - משום דקא מוליד בשבת, ודמי למלאכה, שבורא המים האלו.

אבל נותן לתוך הכוס - של יין בימות החמה כדי לצנן, ואף על פי שנימוח מאליו, ואינו חושש.

מדברי רש"י עולה שטעם האיסור לרסק ברד הוא משום 'מוליד', שכיוון שהופך את המוצק לנוזל, הדבר דומה למלאכה. בדברי ספר התרומה עולה טעם אחר לאיסור:

ספר התרומה הלכות שבת סימן רלד - רלה:

אין מרסקין את השלג ואת הברד, אבל נותן לתוך הקערה ואינו חושש. אסור למערך השלג ולעשותו צלול כמו מים מפני שהוא נולד ('נולד' אסור בשבת משום מוקצה). אם כן אסור לרוחץ ידיו בשבת משלג. וכן לא ממים שקרשו ויש בהם גלצא (קרח), לפי שממחה אותם בידיו ונעשים מים והוא ליה 'נולד'.

הרשב"א ביאר את ההבדל בין דברי רש"י לדברי ספר התרומה:

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף נא עמוד ב:

אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד. פירש רש"י ז"ל משום דקא מוליד בשבת, ודמיא למלאכה שבורא את המים האלו, אבל נותן הוא לתוך הכוס אף על פי שנמוח מאליו. ומה שכתב הרב ז"ל: 'משום דקא מוליד', לאו למיסר (לא לאסור) משום 'נולד' קאמר, אלא שהאיסור הוא משום סרך מלאכה, לפי שהוא כבורא ומוליד המים הללו. אבל בספר התרומה כתוב שהוא אסור משום 'נולד'... ולדבריו אפילו בחמה (להניח את הקרח בשמש כדי שיפשר מאליו) אסור, דהוא ליה 'נולד'.

❖ מהו ההבדל ההלכתי שבין טעמו של רש"י לבין טעמו של בעל התרומה לאיסור ריסוק הקרח?

התרומה לאיסור ריסוק הקרח?

הרשב"א מוסיף טעם נוסף לאיסור:

חידושי הרשב"א שם:

ולי נראה דמשום גזירת סחיטה דפירות העומדין למשקין נגעו בה, מפני שהברד והשלג למימיהן הן עומדין, ולפיכך לתת לתוך הכוס מותר שאינו נראה כסוחט... וטעמא דמילתא לפי שאף על פי שנקרש ונעשה עב הכל יודעין שאין בו אוכל ושמיימו נסחטין מתוכו, אבל (אלא) מים הם מתחלת

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

הג"ה על שולחן ערוך אורח חיים סימן שכו סעיף י':

אסור לרחוץ ידיו במלח, וכל שכן בבורית שקורין זי"ף (סבון) בלשון אשכנז, או בשאר חלב שנימוח על ידיו והוי' נולד'.

אולם, לדעת השלחן ערוך שפסק כרשב"א, כתבו כמה אחרונים שאין איסור בשימוש בסבון:

שו"ת יחווה דעת חלק ב סימן נ:

והגאון רבי יצחק למפרונטי בספר פחד יצחק למד מדברי הרמב"ם וסיעתו ומרן השלחן ערוך, שמותר לרחוץ בסבון בשבת, שהואיל ואין האיסור בריסוק השלג והברד אלא משום גזירת סחיטת פירות העומדים למשקים, ולא מטעם 'נולד', בבורית שאין אפשרות טבעית להופכה למים לא אסרו חכמים.

❖ הסבר, מדוע לדעת הרמב"ם והרשב"א לא יהיה איסור 'נולד' בשימוש בסבון?

לענין שימוש בסבון נזיל, כתבו הפוסקים שאף לדעת הרמ"א אין איסור משום 'מוליד':

קצות השלחן סימן קמו בדי השלחן ס"ק לב:

ולרחוץ כלים בנוזל מיוחד מותר, דאינו מוליד מים. ואף על פי שמעלה קצף בשעת הרחיצה הוא דבר שאין בו ממש שהוא רק לשעה קלה ועובר תיכף.

ג. איסור 'ממרח' בשימוש בסבון קשה

משנה מסכת שבת פרק כב משנה ג:

[חבית ש]היתה נקובה, לא יתן עליה שעה מפני שהוא ממרח.

רש"י מסכת שבת דף קמו עמוד א:

שהוא ממרח - ויש כאן משום ממחק (אחד מאבות המלאכה, פעולה של גירוד השערות מעור הבהמה על מנת להחליק את העור).

בהמשך הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בעניין זה:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמו עמוד ב:

מישחא (שמן עב), רב אסר (למרחו) ושמואל שרי (התיר). מאן דאסר - גזרינן משום שעה, ומאן דשרי - לא גזרינן.

לאור זאת, יש מהאחרונים שאסרו להשתמש בסבון מוצק משום 'ממחק':

משנה ברורה סימן שכו ס"ק ל:

ועיין בספר תפארת ישראל שכתב דבורית שלנו שהיא רכה לכולי עלמא אסור משום 'ממחק', וכעין מה דאיתא לענין שעה. וכן מצאתי בספר דברי מנחם בשם המעשה רוקח, דהוא 'ממרח' ו'ממחק' והוא אב מלאכה ופסיק רישא וכו' והוא פשוט ויש להזהיר העם על זה מאד.

אבל יש שחלקו עליהם והתירו:

שו"ת יחווה דעת חלק ב סימן נ:

אולם מדברי הרמ"א וסיעתו שלא אסרו (את השימוש בסבון) אלא מטעם 'נולד', שהוא איסור מדרבנן בעלמא, ולא אסרו מטעם 'ממחק' שהוא איסור תורה, מתבאר שאין כאן איסור 'ממרח' כלל, ומשום שלא נחשב 'ממרח' אלא כשצריך לאותו דבר שמחליקו וממחקו, כגון שעה שסותם בה הנקב של החבית, וממרחו היטב על פני החבית, אבל כאן מה שממרח הסבון על ידיו אינו רוצה בקיומו, שאינו עושה אלא לנקיון כפיו.

כמו כן, כתב השמירת שבת כהלכתה שמעיקר הדין היה ראוי להתיר, אלא שנהגו להחמיר:

שמירת שבת כהלכתה פרק יד הערה מט:

צריך עיון בדבריו (של המשנה ברורה), דלמה יהיה שייך בו משום 'ממרח'... הלא אין הוא רוצה למרוח (ליישר) את פני הסבון... וכן דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל להתירא, שהרי אינו נותן כלל על ליבו למרח ולהחליק את הסבון... והוסיף ואמר הגרש"ז זצ"ל, דהרי זה כדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור (כיוון שנהגו לאסור אין להתיר).

ואף הגר"ע יוסף לא התיר זאת לכתחילה:

הליכות עולם חלק ד עמוד קח:

מעיקר הדין מותר לרחוץ ידיו בסבון בשבת... ומכל מקום טוב לחוש לדברי האחרונים המחמירים בזה, וכן המנהג.

❖ מדוע לדעת האחרונים הנ"ל אין איסור גמור בשימוש בסבון קשה משום 'ממרח'?

אמנם לצורכי חיטוי הידיים כאשר יש חשש להדבקה בחיידקים, אף המחמירים התירו במקום שאין לו סבון נזיל:

שמירת שבת כהלכתה פרק מ אות יד:

רופא הבא לרחוץ ידיו על מנת לחטא אותם לפני הטיפול בחולה או אחריו, ישתמש בסבון נזיל, וכן יכול להשתמש בג'ל מיוחד לחיטוי הידיים העשוי כנוזל הנספג בגוף ללא צורך במים, ורק אם אין את אלו בנמצא - ירחץ את ידיו בסבון מוצק.

ד. שימוש בקרם ידיים ובמשחת שיזוף

כתב השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן שטז סעיף יא:

לא ישפשף ברגליו רוק על גבי קרקע, משום 'משוח גומות' (שמשוחה את פני הקרקע וחיוב משום 'חורש' או 'בונה'), אבל מותר לדרסו לפי תומו שאינו מתכוין למרח ולהשוות גומות, ואף על גב דממילא ממרח הוא, כי לא מכוין שרי, משום מאיסותא.

וכתב המגן אברהם:

מגן אברהם סימן שטז:

על גבי קרקע משום כו'. משמע דעל גבי רצפה שרי (אפילו שלא לפי תומו)... וצריך עיון, דליתסר (שיש לאסור) משום מירוח עצמו? ויש לומר ד'ממרח' לא שייך אלא כשכוונתו שיתמרח דבר על גבי חבירו, אבל הכא רוצה שיבלע בקרקע.

על פי זה כתבו האחרונים להתיר שימוש בתכשירים שמטרתם להיבלע בעור, אף שאינם נוזליים:

ביצחק יקרא (הגר"א נבנצל) על משנה ברורה סימן שכז ס"ק ד:

כשמרח משחה באופן שכולה נבלעת בעור, פסקו החזון איש ואדמו"ר זללה"ה (הגרש"ז אויערבך) דליכא משום 'ממחק'. ולכן מותר למרוח שמן שיזוף על הגוף בשבת, ואין זה ריפוי אלא מניעת מחלה.

ה. הלכה למעשה

א. הרוצה לרחוץ בסבון בשבת יקפיד להשתמש בסבון נוזלי או באלכוהול ולא בסבון קשה.

ב. לצורך חיטוי הידיים (כגון בעת התפשטות מגפת הקורונה), ניתן להשתמש בסבון קשה, אם אין בנמצא סבון נוזלי.

ג. מותר למרוח בשבת קרם שיזוף או קרם ידיים כאשר ידיו אינן סדוקות.

והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן. כתיבה ועריכה: טור' רועי אלמלם. הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com. להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סרקו את הקוד הבא:

